

УДК 343.01

Стеблинська Оксана Степанівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
Інституту кримінально-виконавчої служби

Ярмолюк Оксана Вікторівна,
слухач магістратури 501 навчальної групи,
юридичного факультету
Інституту кримінально-виконавчої служби,
лейтенант внутрішньої служби

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВТЕЧІ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО З-ПІД ВАРТИ

В статті досліджується питання характеристики втеч з місць позбавлення волі або з-під варті. Також розглядаються питання, яке місце посідають втечі у структурі пенітенціарної злочинності, та їх вплив на оперативну обстановку в установах виконання покарань. Метою статті автор вважає є розкриття суспільної небезпеки вчинення засудженими втеч з установ виконання покарань, що дозволить персоналу установ правильно орієнтувати і будувати індивідуальну профілактику злочинів, виявляти негативні ознаки, на які треба впливати, щоб їх нейтралізувати вчинення засудженими втеч із установ виконання покарань.

Ключові слова: втеча, суспільна небезпека, засуджений, місця позбавлення волі, причини й умови.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розбудови в Україні правової держави й оптимізації системи органів державної влади правоохоронні органи, зокрема Державна пенітенціарна служба (ДПтС) України, застосовують заходи, що спрямовані на удосконалення процесу виконання покарань, приведенні його у відповідність до міжнародних стандартів. ДПтС України як центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, нині перебуває у складному процесі формування та встановлення, і криміногенні процеси в установах виконання покарань аж ніяк не сприяють, а більш того, ускладнюють поступальний розвиток пенітенціарного відомства. Багато засуджених мріє про звільнення з місць позбавлення волі або з-під варті. Арештанти тікали звідусіль: із заслання, з каторги, з тюрем і тюремних замків, хоча заходи боротьби з втечами були справді драконівські [1]. М. Гернет в своїй праці «Історія царської тюрми» докладно описує різні засоби попередження втеч, які широко використовувались: рогатки, стільці, колодки, ланцюги і т. ін. [2]. Одним із поширених злочинів, які вчиняються засудженими з виправних колоній, є втечі з місць позбавлення волі (щороку засудженими вчиняється значна кількість втеч). Втеча засуджених спричиняє ускладнення оперативної обстановки у виправній колонії. Для здійснення розшуку втікачів задіюються співробітники не тільки колонії, а й інших взаємодіючих із нею органів. Відвертання на розшук засуджених значних сил і засобів призводить до зниження ефективності діяльності структурних підрозділів виправної колонії, що вимагає від її керівників прийняття спеціальних рішень щодо запобігання кризовому стану оперативної обстановки (переведення колоній на

особливий режим діяльності, зміна функціонально-організаційної системи, оптимальна розстановка сил, забезпечення сталості функціонування колоній та інше). Складність ситуації у виправній колонії при втечі залежить також від способу її вчинення та наслідків які настали. Як правило втечі вчиняються з попередньою підготовкою, але можливі і раптові втечі. Втеча може бути вчинена як одним засудженим, так і групою осіб. Для вчинення втечі засуджені використовують різні способи: подолання інженерно-технічних огорож; «на таран» і «на ривок» за допомогою транспортних засобів; шляхом руйнування стін, стельових перекриттів, віконних кріплень, або підкопу; укриття в тайниках; напад на охорону із заволодінням зброєю; маскуванню під співробітників колонії, заміна осіб, які звільняються з колонії тощо.

Актуальність останніх досліджень і публікацій. У юридичній літературі проблемні питання запобігання із втечами з місць позбавлення волі або з-під варту досліджувалися у працях таких видатних вчених, як М. І. Бажанов, І. Г. Богатирьов, О.В. Бринзанська, В. В. Василевич, О. В. Ведмідський, О. М. Джужа, А. Ф. Зелінський, В. Є. Квашиш, А. В. Кирилюк, О. Г. Колб, О. О. Некрасов, Ю. В. Орел, О. І. Плужнік, В. К. Сауляк, В. В. Сташиш, В. Я. Тацій. Роботи вказаних авторів мають суттєве наукове і практичне значення.

Вище вказані видатні науковці зробили вагомий внесок у теорію та практику запобігання злочинами в установах виконання покарань, але важливі питання специфіки запобігання втечам із місць позбавлення волі розглядалися фрагментарно і переважно в межах загальних видів злочинів кримінальної спрямованості. Незважаючи на безсумнівну значимість цих досліджень, разом із тим представляється, що вони не вичерпали повністю всього кола питань, що потребують свого вирішення в даній області.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження питання суспільної небезпеки вчинення засудженими втеч з місць позбавлення волі або з-під варту, а також висвітлення та дослідження негативних наслідків втеч.

Виклад основного матеріалу дослідження. Позбавлення волі – крайня міра реагування держави на вчинення особою злочину. Як відомо даний вид покарання засуджені відбувають в установах виконання покарань, що тягне за собою суттєві обмеження стосовно засудженого, такі як ізоляція, режим, постійний нагляд та контроль. Звичайно, подібні умови впливають на особу по-різному, а отже і наслідки такого впливу є різноманітними. Особливе місце в системі пенітенціарної злочинності займають втечі і ухилення від відбування покарання в установах виконання покарання. Суспільна небезпека цих злочинів полягає не тільки в порушенні принципу невідворотності покарання, а й в негативному впливі на нормальне функціонування установ виконання покарань (далі - УВП), посяганні на інтереси правосуддя. Все це свідчить про особливу актуальність завдань, пов'язаних з попередженням розглянутих протиправних діянь.

Розгляд питань, пов'язаних з діяльністю оперативних підрозділів кримінально-виконавчої системи з попередження втеч та випадків ухилення від відбування покарання в УВП, безвідносно до науки кримінального права не представляється можливим. Це пояснюється тим, що кримінально-правові норми є правовим орієнтиром і однією з підстав організації оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) щодо попередження даних злочинів. ОРД покликана сприяти реалізації правових норм кримінального законодавства специфічними засобами і методами. Знання кримінально-правових норм необхідно для визначення і класифікації злочинних діянь, вироблення на цій основі ефективних оперативно-розшукових заходів (далі: ОРЗ).

Злочинність втечі з місць позбавлення волі або з-під варти закріплюється в ст. 393 Кримінального кодексу України. Втеча, тобто самовільне залишення місця позбавлення волі або місця перебування під вартою особою, яка відбуває покарання у вигляді позбавлення волі або арешту чи перебуває у попередньому ув'язненні карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років [3]. Така втеча вчиняється шляхом активної поведінки. Однак не виключається і втеча, яка здійснюється пасивно. Початковий момент закінчення злочину визнається тоді, коли особа самовільно залишила місце відбування покарання чи перебування під вартою і може розпоряджатися собою на власний розсуд. Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти є тривалим злочином. Цей час триває доти, доки в рамках строку давності притягнення до кримінальної відповідальності особу не затримують або вона сама не прийме рішення здатися і не здійснить свого наміру. Втеча особи з місця позбавлення волі або з-під варти як передбачений ст. 393 КК злочин можлива лише в період відбування нею покарання чи тримання під вартою.

Аналіз статистичних даних Державної пенітенціарної служби України за 2015 р. свідчить, що із 411 злочинів, розкритих органами внутрішніх справ спільно з оперативними підрозділами установ виконання покарань, частка втеч становить: 26 – втечі з виправних колоній мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільниць соціальної реабілітації, 4 – втечі з місць позбавлення волі, 3 – замах на втечу з місць позбавлення волі [5].

Встановлення особливих особистісних ознак засуджених, які вчинили втечу, дозволяє правильно орієнтувати і будувати індивідуальну профілактику злочинів, виявляти негативні ознаки, на які треба впливати, щоб їх нейтралізувати, встановлювати позитивні, на які слід спиратися у виховній роботі. При аналізі ознак особи засудженого за втечу особливезначенняма надаватися вивченню соціально-демографічної, моральної і психологічної характеристик. Вони мають особливу цінність у зв'язку з тим, що по них можна судити про інші якості особистості. Наприклад, за рівнем і видом освіти, в тому числі спеціальної, можна зробити висновок про наявність у людини професійних знань; за тривалістю часу роботи – про наявність професійного досвіду, навичок, компетентності.

Суспільна небезпека втеч з місць позбавлення волі або з-під варти пояснюється такими чинниками: внаслідок вчинення втечі порушується принцип невідворотності покарання; сам факт втечі негативно впливає на інших засуджених, а також на злочинців, що перебувають на волі, породжуючи у перших надію на ухилення від відбування покарання, а у других – почуття безкарності за вчинені злочини; суспільна небезпека втеч збільшується ще й через те, що засуджені, які вчинили втечу, перебувають у нелегальному становищі, добувають кошти для існування злочинним шляхом, у ряді випадків втягують у злочинну діяльність інших осіб, особливо з числа молоді.

За результатами аналізу досвіду практичної діяльності виправних колоній та матеріалів Державної пенітенціарної служби України, основними причинами і умовами, які сприяють підготовці та вчиненню втеч засудженими, є:

- незадовільний рівень організації контролю за засудженими на виробничій зоні, безпідставність виведення засуджених на виробництво без надання їм належних обсягів роботи;
- низька обізнаність адміністрації колонії про наявні негативні процеси, що відбуваються у середовищі засуджених;

- неналежне виконання представниками чергових нарядів покладених на них завдань та функцій, що дає можливість засудженим безперешкодно залишати житлову зону в нічний час і безконтрольно перебувати на виробництві, а також тривалий час незаконно зберігати виготовлені знаряддя для вчинення злочину;
- низький рівень виховної та соціально-психологічної роботи зі спецконтингентом, поверховий підхід начальників відділень соціально-психологічної служби до проведення індивідуально-профілактичної роботи з порушниками дисципліни та засудженими, схильними до вчинення злочинів [6];
- відсутність належного реагування з боку керівництва колонії на характерні порушення режиму тримання, пов'язані з локалізацією в установі, ненадання належної уваги намірам засуджених щодо пошуку шляхів втечі та конфліктам, що мають місце на цьому ґрунті;
- невиконання адміністрацією колонії вимог Державної пенітенціарної служби України щодо забезпечення доступу та систематичного огляду і перевірки усіх об'єктів, розміщених у 15 та 50-метрових смугах зон, що знаходяться під охороною [7];
- незадовільні організація та стан контролю за функціонуванням відповідних служб колонії з боку керівників територіальних органів Державної пенітенціарної служби України;
- наявність серйозних недоліків та прорахунків у підборі, призначенні та розстановці кадрів, особливо керівного складу та служб охорони, нагляду, безпеки, оперативних апаратів та соціально-психологічної служби;
- невіра в можливість захистити свої інтереси в законному порядку. Дана причина характерна для здійснення втеч і ухилення від відбування покарання на ґрунті незадоволених очікувань справедливості. Розчарування в правоохоронній системі, об'єктивності механізму правосуддя породжує у особи прагнення самостійно з'ясувати стосунки з потерпілими, свідками, адвокатами, прокурорами та іншими учасниками кримінального судочинства. Цілком закономірним в такій ситуації буде виглядати бажання засудженого втекти або ухилитися від подальшого відбування покарання;
- незадовільна організація праці та побуту засуджених. Основними проблемами в організації трудової зайнятості засуджених є такі: відсутність або недосконалість необхідної виробничої бази, що забезпечує повну зайнятості даних осіб висококваліфікованим працею; порушення вимог організації трудового процесу, який забезпечував би їх повну зайнятість; недосконалість системи, що забезпечує дотримання засудженими на виробничих об'єктах режимних вимог.

Все викладене свідчить про велику суспільну небезпеку, що викликають втечі засуджених, і яка увага приділяється запобіганню цьому виду злочинів у виправних колоніях. Саме тому боротьба з втечами є одним із найважливіших завдань співробітників виправних колоній. Однак проведений нами моніторинг у виправних колоніях свідчить про те, що персонал цих установ ще недостатньо володіє методикою та рекомендаціями з організації і здійснення профілактики втечі з місць позбавлення волі. Відсутність у юридичній науці прикладних розробок проблем запобігання втечам із виправних колоній, науково обґрунтованих рекомендацій, навчальної та методичної літератури з цих питань обмежувала правові можливості персоналу цих установ щодо підвищення ефективності запобіжної діяльності у даних. Абсолютна більшість втеч вчиняється засудженими з

виправних колоній мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільниць соціальної реабілітації – 77,3 %, друге місце посідають втечі з виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання – 12,5 %, третє місце – з виправних колоній середнього рівня безпеки – 10,2 % [8].

Стрімке зростання законодавчого регулювання певних процесів відштовхнуло на другий план діяльність персоналу УВП та СІЗО щодо запобігання вчиненню злочинів особами, які в них тримаються, зокрема, такого суспільно небезпечного явища, як втеча з місця позбавлення волі або з-під варти. Навіть найжорстокіші системи тюремної ізоляції, оснащені доскональними інженерно-технічними засобами охорони й нагляду за засудженими, не можуть забезпечити виняткову безпеку від втеч.

Незважаючи на те, що оперативні підрозділи УВП та СІЗО щороку попереджають значну кількість злочинів (за останні 5 років рівень злочинності в місцях позбавлення волі не знижується, а в окремі роки її рівень на 1 тис. засуджених та осіб, узятих під варту, зростає і становить в середньому 2,3% . Практика діяльності УВП та СІЗО свідчить, що карально-виправний процес не справляє позитивного впливу на окрему частину засуджених, і вони, не бажаючи відмовитися від антигромадських поглядів та звичок, у певних ситуаціях знову вчиняють злочини. Аналіз статистичних даних ДПіТС України свідчить, що кількість втеч щорічно є відносно стабільною: у 2008 році зареєстровано 44 втечі, у 2009 році – 31, у 2010 році – 29, у 2011 році – 28, у 2012 році – 36, у 2013 році – 83, у 2014-2015 роках – 78 втеч. Фактично кожний чотирнадцятий – п'ятнадцятий щорічно вчинений в УВП злочин – втеча з місця позбавлення волі або з-під варти. Ця тенденція не змінюється протягом низки років: питома вага втеч у структурі злочинності в УВП за останніх п'ять років становить 7-8 %. Втечі характерні для всіх видів УВП. [9]

Втечі з місць позбавлення волі як кримінальні явища порушують нормальну діяльність виправної чи виховної колонії, створюють загрозу безпеці персоналу, засуджених й інших громадян. Негативні наслідки втеч полягають не стільки в ухиленні засудженого від відбування покарання, стільки в тих непередбачуваних небезпеках, які виникають у процесі їх вчинення: напад на охорону і заволодіння зброєю; вбивство вартових, представників конвою, співробітників установи й використання їх одягу та документів для виходу за межі місця позбавлення волі; захоплення заручників та ін.

Тому аби уникнути негативних наслідків втеч з місць позбавлення волі або з-під варти, а також запобігання порушення принципу невідворотності покарання, негативного впливу на суспільство, громадян та інших засуджених та задля забезпечення безпеки доцільно було внести деякі корективи щодо відміни кримінального покарання за вчинення втечі з місця позбавлення волі або з-під варти. Для порівняння така практика існує в Німеччині, планувати і здійснювати втечі з в'язниць не те, щоб дозволено, і звичайно, вкрай небажано для адміністрації в'язниць, але не незаконно. Причина такої «м'якості» влади полягає в тому, що німці вважають, що прагнення до свободи – один з основних людських інстинктів, боротися з яким марно і безглуздо. Волелюбність – така ж неподолана тяга, як і інстинкт розмноження і самозбереження, що можна довести прикладом тварини, спійманого і посадженого в клітку: поки воно не зламане психологічно і не привчене до неволі, тварина буде здійснювати спроби за будь-якої зручної нагоди. У випадку, якщо людина вдало здійснила втечу, але згодом була спіймана, вона відправляється «досиджувати» свій термін, не залучаючись до кримінальної відповідальності і не сплачуючи жодних штрафів. Або гуляє на свободі, поки її не зловлять.

Як ми вже з'ясували, за спробу втечі або втечу ув'язнений нічим поплатиться не може і ніхто не буде накладати на нього будь-які стягнення. Однак важливо зауважити наступне: за допомогу у втечі покладається досить серйозне покарання. Якщо допомога була надано посередньо або не притягнула за собою наслідків, тобто самої втечі, то помічника навряд чи покарають. Однак якщо втеча вдалась, то помічник отримає максимальний штраф, який він буде здатний оплатити або з «волі», або поки відбуває ув'язнення. Крім того, помічнику можуть дати додатковий термін відбування покарання, який в окремих випадках доходить до п'ятнадцяти років, частіше суддя виносить вирок про п'ять додаткових років ув'язнення. Через те, що німецька адміністрація тюрем заохочує втечі, деякі дослідники вважають, що в'язниці Німеччини, самі гуманні в'язниці в світі. Однак здебільшого, при всьому бажанні адміністрації допомогти втікачу стати на шлях істинний, багато чого залежить від судді.

Висновки. Таким чином, місце, яке посідають втечі у структурі пенітенціарної злочинності, і вплив цих злочинів на оперативну обстановку в установах виконання покарань дають підстави констатувати про доцільність підвищеної уваги кримінології до цієї групи протиправних діянь. Існуючі умови і криміногенна ситуація в органах і установах виконання покарань вимагають зміни якості організації діяльності персоналу цих установ, а також нових підходів в реалізації попереджувальної функції, спрямованої на недопущення ускладнення оперативної обстановки, вчинення злочинів, особливо втеч.

Попередження втеч і ухилення від відбування покарання в установах виконання покарання – важливе завдання, що стоїть перед адміністрацією установ. Належне її рішення може бути забезпечене шляхом здійснення комплексу заходів, спрямованих на усунення причин і умов, що сприяють цим діянням, виявлення осіб, схильних до вчинення аналізованих злочинів, а також попередження і припинення цих діянь. Одна з провідних ролей в даній діяльності належить оперативним підрозділам кримінально-виконавчої системи, що володіє широким набором засобів і методів, які дозволяють адекватно протидіяти злочинним проявам.

Список використаних джерел

1. Ведмідський О. В. Суспільна небезпека вчинення засудженими втеч із виправних колоній / О. В. Ведмідський // Право і суспільство. – 2013. – №1 – С. 103-104.
2. Ведмідський О. В. Система заходів запобігання втечам із виправних колоній / О. В. Ведмідський // Кримінально-виконавчому кодексу України – 9 років : матеріали I міжнар.наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2012 р.). – К. : Інститут кримінально-виконавчої служби, 2012. – С. 81–83.
3. Гернет М. Н. История царской тюрьмы. / М. Н. Гернет. – М., 1960. – Т. 1. – 650 с.
4. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам : дис. ...доктора юрид. наук : 12.00.08 / О. Г. Колб. – К., 2007. – 509 с.
5. Кримінальний кодекс України, прийнятий 5 квітня 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 7-ме вид., переробл. та до-пов. – К.: Юридична думка, 2010. – 1288 с.
7. Офіційний сайт Державної пенітенціарної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kvs.gov.ua.
8. Щербань И. Побег из мест заключения (исторический аспект) / И. Щербань // Ведомости уголовно-исполнительной системы. – 2002. – № 6. – С. 40-46.

Стеблинская А. С., Ярмолюк О.В. Отдельные вопросы характеристики побега из мест лишения свободы или из-под стражи

В статье исследуется вопрос характеристики побегов из мест лишения свободы или из-под стражи. Также рассматриваются вопросы, какое место занимают побега в структуре пенитенциарной преступности, и их влияние на оперативную обстановку в учреждениях исполнения наказаний. Целью статьи автор считает раскрытие общественной опасности совершения осужденными побегов из учреждений исполнения наказаний, позволит персоналу учреждений правильно ориентировать и строить индивидуальную профилактику преступлений, выявлять негативные признаки, на которые нужно воздействовать, чтобы их нейтрализовать совершение осужденными побегов из учреждений исполнения наказаний.

Ключевые слова: побег, общественная опасность, осужденный, места лишения свободы, причины и условия.

Steblynska O. S., Yarmolyuk O. V. Some questions specification escape from prison or custody

The article explores the characteristics of escapes from prison or from detention. It also discusses issues which took place in the structure of the prison escape of crime and their impact on the operational situation in the penitentiary institutions. The aim of the article the author considers the disclosure of public danger of prisoners escape from penal institutions, will enable staff to properly orient the institutions and build an individual crime prevention, identify negative signs that need to work in order to neutralize them committing prisoners escape from penal institutions.

Key words: flight, public danger, convict prisons, causes and conditions.

